

Vasfüggöny nélkül – új kilátások Európára

A Fertő-menti „kékfrankos övezet” térség fejlődési dinamizmusának változásai

LOCSMÁNDI SZABOLCS¹

A Fertő-táj mikrorégió területei, bár magyar és osztrák határterületeket is magukban foglalnak, tájféldrajzi és kulturális egységet alkotnak és alkottak is már évszázadok óta. Ez a táj különleges helyet foglal el egész Európában, de Magyarországon belül is.

Már a honfoglalás korában megindult sok száz esztendőös közös élet után a térség politikai szétszakítása az 1918-as trianoni szerződéssel történt meg, s többek között ez indította el a táj egységileg egységes, de az államhatár által szétszakított területek eltérő fejlődését. A sajátos státus és állapot kialakulására a II. világháborút követő időszakból a Vasfüggöny kialakulása és fennállása volt kiemelkedő jelentőségű, amely nemcsak a területi megosztást tartotta fenn és konzerválta, hanem a magyar oldal fejlődését, a békeszerződésnek megfelelően, a szovjet mintára szerveződő szocialista ideológia és gazdasági rend keretei közé helyezte.

Burgenland, noha az osztrák tartományok közül gazdasági, idegenforgalmi szempontból a leggyengébbnek számított, a háborút követő politikai-gazdasági viszonyok következtében magyar ikerterületéhez viszonyítva sokkal jelentősebb gazdasági fejlődést ért el. A magyar oldalon a határtérségeket érintő fejlődés a Vasfüggöny szellemében alakult, s nem volt mentes az ellentmondásoktól.

Míg a közvetlen határzóna elzártága fennmaradt, bár megközelíthetősége, látogathatósága a hidegháborús időszak elmúltával lényegesen könnyebbé vált, a határos térségek egy része, többek közt a politikai-gazdasági nyitás, a „Vasfüggöny rozsdásodása”, átláthatóbbá válása következtében, lényegesen erőteljesebben fejlődött az ország többi területénél. A politikai-gazdasági helyzet alakulásának függvényében több időszakot különíthetünk el a Fertő-táj térségének fejlődésében.

Trianon előtti időszaktól a II. világháborúig

Az első világháborút megelőző időszakban a magyar határ majdnem a mai Burgenland Ny-i határával egyezően, a jelenlegitől jóval Ny-abbra húzódott. A történelmi fejlődés sajátosságai miatt a határnak az első világháborút megelőző időszakban, különösen az Osztrák–Magyar Monarchia dualista rendszerében, nem volt olyan jelentősége, mint a későbbi időszakokban.

A jelenlegi határokat a Trianonban 1920. június 4-én aláírt békeszerződés rögzítette. Magyarország vitatta a területátadások jogosságát, így a területtel kapcsolatos határrendezés elhúzódt. Az 1921. október 13-ai velencei jegyzőkönyv alapján Ausztriához kerültek a megítélt területek.

¹ Phd hallgató, ELTE TTK Gazdaságföldrajzi tanszék, 1111 Bp., Pázmány Péter sétány 1/c.

tek, de Sopron és környéke hovatartozásának eldöntésére népszavazást rendeltek el, valamint közös magyar-osztrák határmegállapító bizottságot alakítottak.

Sopronban, az 1921. december 14-én és 16-án megtartott népszavazáson Magyarország-nak kedvező döntés született. Sopron lett a „hűséges város” és magyar maradt. Burgenland 1922. január 1-től került osztrák közigazgatás alá. A további részletekkel a Népszövetség Tanácsának szeptemberi határozata, ill. a két állam novemberi megállapodása foglalkozott. A végleges, jelenleginek is megfelelő határ, 1923. január 1-gyel jött létre, ekkor még kisebb határkiigazítások is történtek.

Trianon és a II. világháború közti időszakban, noha az államhatárok osztrák, ill. magyar területre szakították szét a tájegységet, a területi fejlődés tendenciái, a politikai-gazdasági rendszer hasonló vonásainak, a korábbi gazdasági szerkezet sajátosságainak köszönhetően, nem különültek el olyan markánsan, mint a II. világháborút követő időszakban.

A politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok fennmaradtak és fejlődtek. A térség mind a szomszédos Ausztria, mind az ország többi részével dinamikus kontaktust tartott fenn. 1948-ig fennállt a kettős tulajdonlásról kötött egyezmény, amelynek értelmében mindkét ország lakosai rendelkezhetek földtulajdonnal, s lehetőség volt tulajdonaik megművelésére is.

Az Anchlusstól kezdve, a német megszállás következtében, szigorodott a határőrizet, de a II. világháborút követően, egészen az 1949. évi választásokig lehetőség volt a kishatárforalomra.

Legördülő Vasfüggöny

A II. világháborút követő változások és több fontos tényező együttes hatása vezetett el a „Vasfüggöny” létrejöttéhez. A Vasfüggöny határőrizeti rendszere egy rendkívül szigorú határőrizetet, határvédelmi rendszert (műszaki zár) és zárt határövezetet foglalt magában. Műszaki tartalma az idők folyamán változott, de általános jellemzője volt a szögesdrót és az aknazár, majd később az elektromos jelzőrendszer (EJR). A közvetlen határzóna települései, az 1950-es években a széles határövezet települései, hosszú időn keresztül csak az ott lakók, ill. engedéllyel rendelkezők számára voltak megközelíthetők.

A Vasfüggöny tartós fennmaradásának leglényegesebb okai az alábbiak voltak:

- a Truman-doktrína (1947), a kommunizmus visszaszorításáról,
- mindkét hatalmi tömb részéről az „ellenségkép” ideológiák előretörése,
- a katonai stratégiai szövetségek létrejötte (NATO 1947, Varsói Szerződés 1955);
- gazdasági tömbök és szövetségek megalakítása: Benelux Vámszövetség (1947), KGST (1949), Montánunió (1951), EGK (1957), EFTA (1960),
- Közép- és Kelet-Európában a szovjet ideológiai és gazdasági mintára szerveződő kommunista/szocialista államok,
- az NSZK és az NDK megalakulása (1949), a berlini fal létrejötte (1961),
- az 1948-as csehszlovák események, 1949-es magyarországi választások, jugoszláv események.

A „holt határ”

Az 1950-es évektől az aknazár felszedéséig

Ez az időszak a Vasfüggöny legzártabb, „legátláthatatlanabb és legátjárhatatlanabb” időszaka volt. A széles határövezet engedélyköteles megközelíthetősége, alárendeltsége a szigorú határőrizetből adódó feladatoknak, gyakorlatilag kizárólag a határőrizeti célú fejlesztésekre adott lehetőséget.

Ez a zónába eső települések szigorú elzártságával, így az ott élő civil lakosság életkörülményeinek megnehezedésével járt. A közvetlen zóna településeinek civil célú visszafejlesztése indirekt és direkt módszerekkel történt.

A direkt módszerek közé tartozott az engedély szükségessége a települések megközelítéséhez, vagy a későbbi időszakban pl. az a tény, hogy az ott élők ház-, ill. lakásfelújításhoz, -építéshez nem kaphattak bankkölcsönt, mert a rendezési tervek és koncepciók, ezeken a településeken csak a szórványos civil jelenlétet tartották kívánatosnak. Az indirekt módszerek közé sorolhatjuk a gyér tömegközlekedést vagy a fejletlen civil infrastruktúrát.

A határ menti osztrák települések fejlődése is megtorpant, mérséklődött, amely egyik fő okaként a hidegháborús időszak sajátosságait jelölhetjük meg. A Ny-i oldalon „Európa vége” jelzőtáblát helyettesítette a Burgenlandi határtábla.

Itt a különben is elmaradottabb tartományt Ausztria és Európa már nem fejlesztette. Turizmusa a határsáv és a szocialista országokat érő negatív diszkriminalizmus miatt visszaszorult, nem fejlődött ki.

Még a lehetőségeknek otthont adó Neusiedler See (Fertő-tó) környezetében sem megfelelően. A térség magyarsága többnyire elhatárolódott az anyaországtól, inkább vallották magukat osztráknak vagy „krobótnak” mintsem felvállalják a hátrányos megkülönböztetéssel járó magyarságukat.

Az aknazár első felszedése 1956 nyarán történt meg a magyarországi politikai változások eredményeként. Ez tette lehetővé az 1956-os forradalom bukása után a Ny-i határon át történő menekülést. Az 56-os események következményeként 1957-ben újraterelítették az aknazárat, amely ezt követően az elektromos jelzőrendszer kiépítéséig, a hatvanas évek végéig maradt fenn.

A rozsdásodó Vasfüggöny időszaka

Az 1960-as évektől az 1980-as évek végéig terjedő időszakban az aknazár helyére az elektromos jelzőrendszer került. Az elektromos jelzőrendszer többzónás jelzőkerítésből és a hozzátartozó híradó-jelzőrendszerből állt. A jelzőkerítés érzékelő drótja a helyszínen érintkezésre jelzőraketát (hangjelzést) és a határőr őrsőn érzékelő/riasztó berendezést hozott működésbe, így riasztotta a határőrizeti szerveket. A jelzőrendszer nagyon érzékeny volt, gyakran vadállatok mozgása is riasztást eredményezett.

1969. május 1-től határsáv engedély csak a szigorú őrizetbe tartozó 2 km-es sávban kellett csupán. A határ menti települések közül több kapott „határőr község” címet. A községekbe látogató idegenről nagyon hamar tudomást szereztek a határőrizeti szervek, a lakossági bejelentések nyomán.

A korszak sajátossága volt még a határővezeti települések felé induló tömegközlekedési járműveken utazó civil ruhás nyomozók jelenléte, ill. a főútvonalak mentén a rendszeres igazoltatás. A térség fejlődése mindezek ellenére megindult, s mind a megye, mind az érintett térségek az országos átlaggal összevetve is, nagyon jó pozíciókat szereztek.

Az osztrák oldalról is enyhülés volt tapasztalható. Az ország már nyitottabbá vált, több volt a beutazók száma, majd elindult az '56-os magyarság hazalátogatása is. Magyarország már nem volt egy félelmetes rezsim országa. A „gulyásszocializmus” vagy a „legvidámabb barakk” időszakában meginduló fejlődés kedvező hatással volt a térségre.

Az osztrák (beutazó) bevásárló turizmus megindulása, a fejlődő belföldi idegenforgalom és a beruházások a térség gazdasági idegenforgalmi potenciáljának jobbkihasználását tették lehetővé minkét oldalon egyaránt. A határ menti hivatalos kapcsolatok megélénkülése is az 1960-as évek végétől kezdődött, de az 1980-as évektől vált dinamikusabbá.

A Vasfüggöny megszűnése és a rendszerváltás időszaka

Már 1988-ban is sor került alkalmi határnyitásokra, de az 1989-es események vezettek el a Vasfüggöny végleges megszűnéséhez. 1989. május 2-án kezdték meg az elektronikus jelzőrendszer lebontását. A határsávval kapcsolatos összes rendelkezés megszüntetésére 1989. június 1-gyel került sor.

Az 1980-as évek végének fejlődő bevásárló-turizmusa a világítlevél bevezetésével új lendületet kapott. Mind a magyar területek, mind a szomszédos osztrák területeken érezhető volt a konjunktúra. A politikai átalakulás, a rendszerváltás hatására dinamikusan fejlődésnek indultak a gazdasági, kulturális és települések közti kapcsolatok is.

A határ menti településeken a közigazgatási rendszer megváltozása, az önállósulások, az önálló önkormányzatok megalakulása és a meginduló, állami támogatással megvalósuló infrastrukturális fejlesztések az érintett települések egy részénél, zömmel a határsáv közvetlen közelében fekvő településeken, viszonylag rövid idő alatt olyan infrastruktúrát teremtettek meg, amely a további gazdasági fejlődés alapjául szolgál.

Emellett a Ny-i határ közelsége olyan lehetőségeket kínált, amelyek ezeket a térségeket országos viszonylatban is kiemelkedő fejlettségűekké tették.

A térség egyik kitörési pontja volt és maradt a turizmus. A korábban dominánsnak számító bevásárló-turizmus jelentős változásokon ment át a rendszerváltást követően, s napjainkban. A rendszerváltást közvetlen megelőzően, ill. követően meginduló jelentős magyar bevásárló-turizmus (főként műszaki és híradástechnikai cikkek behozatala) következtében a magyar turistákra „szakosodott” üzletek létesültek több határ menti osztrák területen. Magyar oldalon pedig az osztrák bevásárló-turizmusra, szolgáltatás turizmusra és egészségügyi szolgáltatásokra szakosodott vállalkozások szaporodtak jelentősen.

A Fertő-táj településein szemmel látható volt a fejlődés. A települések zömén a megteremtett infrastruktúrára alapozva, jelentős számú üzem kezdte meg működését, s több osztrák-magyar vegyes tulajdonú cég is prosperált.

Változó körülmények az 1990-es évek közepétől napjainkig

Napjainkban ismét átrendeződést tapasztalhatunk. A Fertő-táj településeinek infrastruktúrája fejlődésben közelít a „testvértáj” infrastruktúrájához, bár még a települési kapcsolatok, közúthálózat fejlettsége területén még mindig jelentős a lemaradás. A gazdasági változások következtében csökkenő tendenciát mutat az osztrák bevásárló-turizmus, amely több okra vezethető vissza.

Egyik okként említhetjük a magyarországi árak emelkedését, másrészt az osztrák piac megőrzése érdekében bevezetett osztrák vámintézkedések és az intenzív marketing tevékenység, amely egy külön fejezetet is megérdemelne. Sőt a bevásárló-turizmus megfordulni látszik.

Egyre több magyar végzi élelmiszer, iparcikk és ruházati cikk bevásárlásait, a már hagyományosnak mondható híradástechnikai cikk vásárlásán kívül Ausztriában, amit az árak és a termékek különbsége nagyban elősegíti. A magyar oldal kereskedelmi vállalkozásait ez egyre nehezebb helyzetbe hozza még akkor is, ha már nálunk is megjelentek a nagy választékot kínáló „mega-bevásárlóközpontok” is. A szolgáltatás turizmus és egészség turizmus még tartja pozícióit, de nehezező feltételekkel kell megküdenie.

A magyar terület dinamikus fejlődése több területen is konkurenciát teremtett az osztrák vállalkozásoknak, amelyek forrásaikat és fejlesztési potenciáljukat tekintve is jelentős előnyben vannak, amelyet Ausztria EU-csatlakozása tovább erősített.

A Fertő-menti falvakon átvezető kerékpárút ugrásszerű fejlődést adott a magyar térségnek. A szálláshelyek növelése és a jelenős minőségi javulás mellett a gasztronómiai turizmusra is

kezdték odafigyelni a gazdáik. A soproni borvidéket is elérte a változás szele, amit a világhírű táj és az okos, átgondolt, új hangvételű borászat sikereit kezdni mutatni napjainkban.

A rendszerváltást megelőző időszakban a Fertő-táj határ menti térségein az osztrák turisztikai kínálat egyik fő komponense volt a magyar specialitásként számon tartott „puszta, csikós romantika” (I. Pannónia üdülőfalú). A fejlődő magyar konkurencia lépésváltásra készítette a burgenlandi turizmust is, amely ennek hatására, palettaszélesítésként a fitness-, wellness-, termál- és gyógyturizmus, valamint az ökoturizmus irányába is jelentős fejlesztésekkel nyitott. Marketingjével pedig a magyar turistákat, mint fontos piaci szegmenst, kívánja megszerezni.

Mára megszűnt az ausztriai magyar nemzetiség identitás válsága. Büszkén vallják magyarságukat. Magyar klubokat é szervezeteket hoznak létre, rendezvényeiken Ausztria szerte hirdetik kultúránkat, nemzeti értékeinket (pl. az Alsópulyai Magyar Szervezet keretében).

Az ipari fejlesztésekbe a rendszerváltást követően egyre több külföldi tőke kapcsolódott be. Az ipari potenciál fejlődését jelzi a megyében az ipari parkok létrejötte, amely azonban csak a táji értékek megőrzésével valósulhat meg. A munkaerőpiacon jelentős változásokat hozott a határnyitás. Egyik oldalról a térségben létrejött külföldi tulajdonú cégek munkaerő igénye állt szemben a magyar vállalatok rendszerváltás utáni megszűnésével, másrészt nagyon jelentős a hivatalos ausztriai munkavállalás. Megjelent emellett még az ausztriai feketemunka, bár ennek súlya, a fokozott osztrák ellenőrzés és a szigorú szankciók miatt inkább a mezőgazdasági, elsősorban idényjellegű munkákra helyeződött át.

Újjonnan tapasztalható jelenség a térségben az, hogy az osztrák cégek nem akarnak Magyarországon beruházásokat létrehozni, ill. a meglévőket is lassanként felszámolják. Ennek oka egyrészt a termelési árak (munkabér, energia) jelentős emelkedésében, nagyobbik részt viszont az ország politikájának, jogi és gazdasági szabályainak kiszámíthatatlanságában rejlik. Gyáraikat, üzemüket és ipari parkjaikat újabban inkább az osztrák határ menti területeken építik fel. Energia és működési költségeik nem jelentősen nagyobbak, viszont jog- és gazdasági rendszerük számukra jobban ismeretek előreláthatóbbak és kiszámíthatóbbak. Munkaerőt nagyrészt a magyar ingázók adják, amit az EU csatlakozással járó könnyebb határátlépés még jobban fog segíteni.

A magyar oldal területi fejlődésének felzárkózásának egyik sikertörténete a Fertő-Hanság Nemzeti Park létrejötte. A Vasfüggöny talán „egyetlen elfeledhetetlen érdeme”, hogy megőrződött a Fertő tó csodálatosan értékes és sokszínű élővilága, amely a nemzeti park révén nemcsak a magyar nép, hanem az egész emberiség kincsévé teszi a területet. 1972-ig még engedélyt sem lehetett kapni a tó látogatásához. 1972-től volt Fertő tavi határsáv engedéllyel látogatható. 1977-től lett tájvédelmi körzet a Fertő. 1991-től alakult meg a Fertő tavi Nemzeti Park. 1993-tól lett az osztrák oldal nemzeti park. 1994-től pedig létre jött az osztrákokkal közös nemzeti park Fertő-Hanság Nemzeti Park, ill. Neusiedler See Seewinkel néven a magyar terület pedig kibővült a hansági területekkel. 2003 májusában ünnepélyes keretek között megtörtént a Világörökség diploma átadása, a Fertő-táj elnyerte a világörökségi címet kultúrtáj kategóriában.

A közelmúlt politikai változásai megteremtették az esélyét annak, hogy hosszú évtizedek után lehetőség legyen a földrajzi, tájegységi és kulturális egység megvalósítására. A sors különös játéka talán, hogy a politika által elszakított tájegységek újbóli valódi egybetartozása elsőként, a nemzeti park révén, a természet megőrzendő kincsei által valósulhatott meg elsőként.